

1. Občanské právo

Občanské právo tvoří základ soukromého práva. Dá se říci, že je jakýmsi obecným soukromým právem, kterým se řídí všechny právní vztahy v soukromoprávní sféře, pokud se na ně nevztahuje zvláštní úprava. Občanské právo se tedy použije vždy, jestliže určitá otázka ve speciálním předpisu řešena není nebo její řešení vyvolává pochybnost.

Obecným kodexem pro právo soukromé je **občanský zákoník**.

Až do roku 1950 platil na území dnešní České republiky rakouský občanský zákoník (ABGB) z roku 1811, který představoval obsáhlé a komplexní legislativní dílo (členěné na 3 části, 38 hlav a 1502 paragrafů, zahrnující i úpravu rodinných a pracovních vztahů). Byl to na svou dobu kodex velmi moderní, vybudovaný na principech přirozenoprávní teorie. Doba jeho působení byla dost dlouhá na to, aby se usadil v hlavách a odrazil v chování lidí. Rodil se ale s obtížemi. Ostatně jako skoro vše, co přetrvalo věky. Požadavek, aby pro všechny země rakouské (s výjimkou zemí Koruny uherské) bylo vytvořeno jednotné soukromé právo, vznesla již v polovině osmnáctého století císařovna Marie Terezie.

Zásady, na kterých měl zákoník spočívat, obstojí dodnes. Mělo být vyloučeno vše, co patří do učebnic, stanoveny všeobecné zásady, navázáno na právo římské a za základ měla být položena přirozená slušnost. Zákoník také neměl jít do přílišných podrobností a měl se vyvarovat dvojsmyslů a nejasností. Přes shodu na zásadách se ale přípravné práce vlekly. Netrpělivý císař Josef II. nechal v listopadu 1786 vydat prvou dokončenou část týkající se osob. Tento josefínský zákoník byl později vzat za základ, přepracován a doplněn. Následně byl celý návrh vyhlášen v roce 1797 císařským patentem, avšak jen jako provizorní zákon pro Halič. Byl tedy dán do jakéhosi zkušebního provozu. K definitivnímu schválení došlo teprve patentem z 1. června 1811. Podle Ottova slovníku naučného šlo o „*zákoník důkladný a v každém ohledu vzorný*“. Překonal dvě století a dvě světové války. V Rakousku a Lichtenštejnsku platí dodnes, přičemž zhruba tři čtvrtiny textu nebyly dotčeny žádnou z následných novel.

V létech 1914–1916 prošel občanský zákoník třemi dílčími novelami, a také po vzniku Československé republiky prodělal několik úprav (z nichž patrně nejvýznamnější byla tzv. manželská novela, provedená zákonem č. 320/1919 Sb.). V roce 1937 sice byla připravena nová kodifikace (sledující modernizaci rakouského ABGB), k její realizaci však již nedošlo. Na Slovensku platilo až do roku 1950 zvykové uherské občanské právo, které vzniklo

(resp. bylo sepsáno) na počátku 16. století. Jeho obsah se odvíjel od díla Štěpána z Vrbovce (*Verböczy István*), které obvykle bývá (zkráceně) citováno jako „*Opus tripartitum*“.

Radikální politické změny, ke kterým v Československu došlo po roce 1948, vedly k nové kodifikaci občanského práva, k níž došlo vydáním občanského zákoníku č. 141/1950 Sb. (účinnosti nabyl od 1. 1. 1951). Tento zákoník sice poprvé sjednotil občanské právo na území celého Československa, v mnoha ohledech však byl příliš zjednodušen (ve snaze o tzv. „zlidovění“ práva) a neměl proto dlouhého trvání. Po vydání tzv. socialistické Ústavy z roku 1960 bylo přistoupeno k novým kodifikačním pracím, jejichž výsledkem bylo vydání občanského zákoníku č. 40/1964 Sb. Tento zákoník nesl všechny znaky doby, ve které vznikal – opustil řadu klasických občanskoprávních institutů a zcela vypustil tradiční kategorii a pojem závazků (nahradil je pojmem „služeb“). Převažovala v něm kogentní ustanovení a cizorodé veřejnoprávní prvky. Tato koncepce se samozřejmě ukázala po návratu k tržnímu hospodářství jako neudržitelná a mnohá ustanovení tohoto zákoníku jako nepoužitelná. S účinností od 1. 1. 1992 proto došlo k zásadní novelizaci (zákonem č. 519/1991 Sb.), po které z původního zákoníku mnoho nezůstalo. V důsledku této a dalších novel se stal tento základní kodex systematicky neuspořádaným a pro uživatele dosti nepřehledným.

V roce 2001 rozhodla vláda o přípravě zcela nového občanského zákoníku. Stejně jako jeho dvě stě let starý předchůdce se nerodil lehce. V roce 2008 dospěly práce týmu expertů do fáze, kdy na internetových stránkách Ministerstva spravedlnosti bylo zveřejněno navrhované znění nového kodexu (spolu s důvodovou zprávou) a široké veřejnosti tak byla dána možnost se k tomuto textu vyjádřit. Mnohým se nelíbil (a dodnes nelíbí). Je rovněž důkladný, i když možná ne v každém ohledu vzorný.

Nový občanský zákoník (zákon č. 89/2012 Sb.) byl přijat dne 3. února 2012 (dále jen případně obč. zák.). Jedná se o univerzální soukromoprávní kodex, který shrnuje všechna pravidla, která se vztahují k soukromým právním záležitostem společným všem osobám (slovy důvodové zprávy – k osobám vůbec, k věcem vůbec a k právním jednáním vůbec). Text je rozdělen do čtyř tradičních částí – **o osobách** pojednávají části I. a II. (věnovaná rodinnému právu), části III. a IV. upravují **majetková práva**, a to tzv. **absolutní** (vlastnictví, držba, práva k cizím věcem, dědictví – část III.) a **relativní** (obecná ustanovení o závazcích a úprava jednotlivých typových závazků – část IV.). Pátou část pak tvoří ustanovení spíše technické povahy (společná, přechodná a závěrečná).

Počet paragrafů tohoto legislativního díla je sice na první pohled hrozivý (celkem jich je 3081), na druhé straně je tento počet do značné míry dán tím, že zvolená legislativní technika se diametrálně liší od dosavadní praxe – paragrafy jsou krátké a zásadně nemají více než dva odstavce; evidentní je i snaha tvůrců o terminologickou jednotnost a tudíž i srozumitelnost. *Derogační klauzule* pak zrušuje celkem 238 právních předpisů.

S ohledem na rozsah kodexu, jeho zásadní koncepční i obsahovou novost, jakož i s přihlédnutím k nezbytnosti navazujících legislativních úprav, poskytl zákonodárce adresátům poměrně velkorysou *legisvakanční lhůtu* a účinnost zákona určil až od 1. 1. 2014 (což ovšem, jak už je v našich krajích zvykem, nezabránilo „šturmování“ na poslední chvíli a některé potřebné navazující kroky se ani včas nestihly). Navíc se ihned („po česku“) kritizuje to, co ještě ani nebylo aplikováno (natož pak řešeno judikaturou), a již v prvních měsících účinnosti jsou navrhovány údajně nezbytné novelizace a úpravy. Zapomíná se, že každé dílo takového rozsahu bude potřebovat čas uzrát a především se usadit v hlavách adresátů.

Nezbývá než zopakovat to, co jsem napsal před takřka třemi roky. Nový občanský zákoník stojí na zásadách, se kterými nemůže mít žádný slušný člověk problém. Brání přirozené právo každého brát se o štěstí své a své rodiny. Střeží poctivost a dobrou víru. Dbá na suverenitu jedince a ochraňuje slabší. V neposlední řadě pak je i srozumitelný. Bůh suď, co je na něm tak nepřijatelného, že pro něj nezanedbatelná část zákonodárců nemohla zvednout ruku. Snad nemožnost zkušebního provozu v Haliči?

V dalším výkladu tohoto poměrně složitého a rozsáhlého právního odvětví se přidržíme systematiky nového občanského zákoníku a rozčleníme ho na výklad o **právech osob, právech věcných** (kam náleží i *právo dědické*) a **právu závazkovém**. Samostatnou kapitolu pak bude tvořit **rodinné právo**. Pomineme, pro potřeby čtenářů tohoto textu přece jen poněkud odtažitá a specifická práva, která ovšem patří též do práva občanského – právo autorské, tzv. práva průmyslová a práva týkající se cenných papírů. Částečně stranou ponecháme ustanovení obecné části občanského zákoníku o právní subjektivitě (právní osobnosti), způsobilosti k právním jednáním (svéprávnosti), jakož i o právních a protiprávních úkonech a jiných právních skutečnostech a o obecných principech vzniku odpovědnosti; o nich jsme si potřebné již pověděli v části I., zejména v kapitolách 7 a 8.

A. Práva osob

Řekli jsme si již ve výkladu o základních právech a svobodách, že každý má právo, aby byla zachována jeho lidská důstojnost, osobní čest, dobrá pověst a aby bylo chráněno jeho jméno. Stejně tak má každý právo, aby bylo respektováno a chráněno jeho soukromí a jeho rodinný život, jakož i na to, aby nebyly zveřejňovány či jinak zneužívány údaje o jeho osobě. Tyto ústavní principy jsou vyjádřeny zejména v čl. 10, ale také v čl. 7–8 a čl. 13–14 Listiny. V obdobném duchu je ochrana osobnostních práv garantována v čl. 2 odst. 1, čl. 5 odst. 1, čl. 6 odst. 1, čl. 8, čl. 9 odst. 1, čl. 10 a čl. 14 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, ve znění dodatkových protokolů 3, 5 a 8.

Uvedené ústavní principy se promítají do konkrétních ustanovení občanského zákoníku (všeobecná ustanovení jsou obsažena v § 15–22, ustanovení týkající se fyzických osob jsou obsažena zejména v § 23–117, právnických osob se pak týkají podrobná ustanovení § 118–418). Zvláštní zájem, který má demokratický právní stát na respektování právní ochrany osobnosti, se však projevuje v tom, že ochranu neposkytuje jen občanský zákoník, ale je poskytována komplementárně v různých právních odvětvích. Zvláště závažná jednání proti osobnostním právům chrání normy trestního práva, řadu důležitých pravidel obsahují předpisy náležející do práva správního a rovněž v pracovním právu najdeme ustanovení dopadající na tuto citlivou oblast.

Občanský zákoník upravuje, kdy člověku vzniká způsobilost mít v mezích právního řádu práva a povinnosti (jinak řečeno – kdy se stává „**právní osobností**“), kdy jeho právní osobnost zaniká a za jakých podmínek může z vlastní vůle nabývat práva a přijímat povinnosti. S osobou člověka se pojí také jeho právo na jméno a bydliště, na duševní a tělesnou integritu a právo na soukromí.

O řadě zmíněných práv byla již řeč v obecném výkladu o subjektech práva a způsobilosti k právnímu jednání (část I., kapitoly 7–8). Zopakujme tedy jen stručně, že každý člověk je způsobilý mít práva a povinnosti – být právní osobností. Tuto způsobilost má dokonce již před narozením, neboť na počaté dítě se hledí jako na již narozené (*nasciturus = ten, kdo se má narodit*). Může tedy např. dědit. Pokud se počaté dítě nenarodí, hledí se na ně, jako by nikdy nebylo. Vznikne-li pochybnost, narodilo-li se dítě živé, má se za to, že ano (jde o domněnku vyvratitelnou – kdo tvrdí opak, musí to dokázat).

V obecném výkladu bylo také upozorněno na to, že být subjektem práv je věcí odlišnou od způsobilosti svým vlastním jednáním se svými právy disponovat. Bylo vysvětleno, že plné **svéprávnosti** nabývá člověk **zletilostí**. Podle našeho práva k tomu obecně dochází dosažením věku osmnácti let. Dříve se tak může

stát přiznáním svéprávnosti soudem po dosažení věku 16 let nebo uzavřením manželství (což je možné u osob starších než šestnáct let, avšak jen s předchozím souhlasem soudu). Dodejme však, že občanský zákoník zná i další právně významné věkové hranice. S dosažením věku dvanácti let spojuje schopnost dítěte posoudit přijatou informaci a sdělit k ní svůj názor (§ 867 – rozhoduje-li soud ve věcech rodinných, které se dítěte týkají). Čtrnáctiletí mohou (za asistence soudu) zabránit zásahům do své integrity, případně takové výkony prosadit i proti vůli svých zákonných zástupců (§ 100). Patnáctiletý člověk může o svém majetku pořídit závěť (formou veřejné listiny – § 1526) a změna jeho příjmení je možná jen s jeho souhlasem; pokud dokončil povinnou školní docházku, může sám platně uzavřít pracovní smlouvu a dokonce se může i samostatně živit (pokud k tomu obdržel souhlas zákonného zástupce a soudu – § 33).

Právní osobnost člověka zaniká až jeho smrtí. Tím však nezanikají projevy vůle, které během svého života učinil (dál např. platí smlouvy, které jako vlastník domu uzavřel s nájemníky; vstoupí do nich jeho právní nástupci). Nejde-li smrt člověka zjistit obvyklým způsobem, může být (na návrh osoby, která na tom má právní zájem) soudem *prohlášen za mrtvého*. Soud současně určí den, který se pokládá za den jeho smrti. Zjistí-li se následně, že dotyčný člověk žije, k prohlášení se nepřihlíží; manželství nebo registrované partnerství (viz dále kap. 2 – Rodinné právo) se však neobnovuje.

V řadě případů mohou osobnostní práva zemřelého chránit i *osoby blízké*, což ovšem nejsou všichni příbuzní. Toto postavení mají podle § 22 pouze příbuzní v řadě přímé (tedy kdy jeden pochází od druhého – otec a syn, babička a vnučka apod.) a dále sourozenec a manžel nebo partner (rozumí se partner podle zákona o registrovaném partnerství, nikoli partner, přítel, druh apod. ve smyslu dnes hojně užívaném). Vztah blízkých osob může ale vzniknout i mezi jinými příbuznými či osobami bez příbuzenského vztahu; podmínkou je, že újmu, kterou utrpěla jedna z osob, pociťuje druhá osoba důvodně jako újmu vlastní. Vychází se z toho, že osoby, které spolu trvale žijí, osobami blízkými jsou, jde však o domněnku vyvratitelnou.

Pro další výklad vyjděme z ustanovení § 81, které zní:

(1) Chráněna je osobnost člověka včetně všech jeho přirozených práv. Každý je povinen ctít svobodné rozhodnutí člověka žít podle svého.

(2) Ochrany požívají zejména život a důstojnost člověka, jeho zdraví a právo žít v přirozeném životním prostředí, jeho vážnost, čest, soukromí a projevy osobní povahy.

Z textu je zřejmé, že uvedený výčet práv je demonstrativní, neboť je uvozen slovem „zejména“. Jinak řečeno – lze se domáhat ochrany i jiných práv týkajících se osobnosti nežli těch, která jsou zde vypočtena.

I. Jméno a bydliště člověka

Přirozeným právem každého člověka je mít **jméno** a užívat je. Jménem se rozumí *osobní (dříve křestní) jméno a příjmení*, případně další jméno a rodné příjmení, která mu podle zákona náležejí. Příjmení se nejčastěji mění v souvislosti s uzavřením manželství, při rozvodu manželství, případně v souvislosti s osvojením (viz dále kap. 2. – Rodinné právo). Ke změně jména může dojít i podle zákona o matrikách (zákon č. 301/2000 Sb.) je-li jméno (osobní nebo příjmení) zapsané v matrice hanlivé nebo směšné, případně z jiných vážných důvodů.

Proti zásahu do jména (zejména jeho neoprávněným užitím) se lze podle § 78 bránit požadavkem na vyslovení zákazu dalších zásahů, uložení povinnosti odstranit následky zásahu, ale i požadavkem na náhradu způsobené újmy. Za určitých okolností mohou tato práva uplatnit i osoby blízké.

Je třeba dodat, že vždy musí jít o ochranu jména konkrétní osoby. Autor románu, divadelní hry či scénáře k filmu nebo televizní inscenaci může těžko dát svým hrdinům jména, která nikdo nemá. Vystupuje-li tedy ve filmu padouch jménem Mirek Tichý, jistě to ty, kteří toto jméno nesou, nemusí těšit, rozhodně je to ale neopravňuje k podání žaloby na ochranu svého dobrého jména (i když v našich poměrech, kde se žaloby a trestní oznámení staly módou i mezi lidmi, kteří mnohdy sami sebe považují za elitu národa, to nikdy zcela vyloučit nelze). Pokud by však jméno spolu s dalšími údaji a souvislostmi vedlo celkem spolehlivě k identifikaci konkrétní osoby, mohlo by se jednat o neoprávněné užití jména. Totéž platí pro užití jména (zejména veřejně známé osoby) v reklamě. Bez jejího souhlasu jde o užití neoprávněné, se všemi důsledky, které z toho vyplývají.

Stejně jako jméno je chráněn i *pseudonym* (pokud vešel ve známost) a obdobně ochráně se těší i *název právnické osoby*.

Určení místa **bydliště** má význam především pro oblast práva veřejného (volební právo, evidence obyvatelstva, příslušnost úřadů, na které se člověk obrací např. při žádosti o sociální dávky apod.). Podle občanského zákoníku (§ 80) má člověk bydliště tam, kde se zdržuje s úmyslem žít tam trvale – rozhoduje tedy faktický stav (na rozdíl od *trvalého pobytu*, který má význam spíše evidenční). U toho, kdo se nepostará, aby měl bydliště (jinak řečeno, aby byl

na něho „kontakt“), vytváří se fikce, že bydlištěm je místo, kde žije; nelze-li takové místo zjistit (nebo jen s obtížemi), pak místo, kde má majetek, případně místo, kde měl bydliště naposledy. Tato pravidla mají význam zejména pro doručování a posouzení, zda adresát doručení zmařil.

Pokud někdo opustí své bydliště, nepodá o sobě zprávu a není o něm známo, kde se zdržuje, může být soudem prohlášen za *nezvěstného*. Zákon stanoví, kdo může takový návrh podat a jaké jsou účinky prohlášení nezvěstnosti (srov. § 66–70). Kdo je nezvěstný po dobu minimálně sedmi let (v případě soudního prohlášení pěti let), může být prohlášen za mrtvého (viz výše). Kdo se stal nezvěstným před dovršením osmnácti let, nemůže být prohlášen za mrtvého dříve, než uplyne dvacet pět let od jeho narození.

II. Právo na tělesnou a duševní integritu

Právem na život a zdraví jsme se zabývali již v souvislosti s výkladem o základních právech a svobodách (čl. 6 Listiny). Občanský zákoník pak zmíněné principy dále rozvádí a na rozdíl od dřívější právní úpravy věnuje těmto otázkám značnou pozornost.

Zásadou je nedotknutelnost člověka (§ 9), a proto lze do jeho integrity zásadně zasáhnout výhradně s jeho souhlasem, případně se souhlasem jeho zákonného zástupce. Zákon vyžaduje, aby se jednalo o **souhlas informovaný**.

Kdo chce provést na jiném člověku zákrok, vysvětlí mu srozumitelně jeho povahu. Vysvětlení je řádně podáno, lze-li rozumně předpokládat, že druhá strana pochopila způsob a účel zákroku včetně očekávaných následků i možných nebezpečí pro své zdraví, jakož i to, zda přichází v úvahu případně i jiný postup.

(§ 94 odst. 1 obč. zák.)

Pokud jde o formu souhlasu, vyžaduje zákoník v § 96 písemný souhlas v případech, kdy má být oddělena část těla, která se již neobnoví, a dále v případech lékařského pokusu na člověku a při zákrocích, které zdravotní stav člověka nevyžaduje (s výjimkou kosmetických zákroků, které nezanechávají trvalé nebo závažné následky). Není-li vyžadována písemná forma, pak platí domněnka, že souhlas udělen byl. Udělený souhlas může být kdykoli odvolán.

V ustanovení § 98 je upraven postup v případech, kdy je člověk ve stavu, že nemůže svou vůli projevit (jinak řečeno, které osoby mohou souhlas udělit za něho a za jakých podmínek). Výslovně je však stanoveno, že musí být brán zřetel na dříve vyslovená přání člověka, do jehož integrity má být zasaženo. Za

situace, kdy je život člověka v náhlém a patrném nebezpečí a nelze-li souhlas v tomto nouzovém stavu získat, lze zakročit okamžitě, pokud je to nezbytné. V takovém případě musí však být náležitě informován o provedeném zákroku, jakmile to jeho stav dovolí.

Stanoví-li tak zákon, lze člověka hospitalizovat i proti jeho vůli, neboť v praxi mohou nastat situace, kdy jeho zdravotní stav ohrožuje nejen jeho samotného, ale i jeho okolí. Onemocní-li někdo nakažlivou nemocí (které to jsou, lze nalézt v příloze vyhlášky č. 306/2012 Sb.), případně trpí duševní chorobou či intoxikací a ohrožuje sám sebe nebo své okolí, může být i proti své vůli umístěn do zdravotnického zařízení, případně v něm být zadržen. Pokud s takovým opatřením nesouhlasí, musí to být oznámeno soudu, který je povinen do sedmi dnů rozhodnout. Soudní souhlas s takovou detencí však neznamená, že by bylo pozastaveno pacientovo právo odmítnout konkrétní léčebný zákrok (viz též str. 138, resp. str. 299).

Zvláštní ochranu poskytuje právo i lidskému tělu, resp. jeho částem. Lidské tělo ani jeho části především nejsou považovány za věc, což zakládá nemožnost s nimi obchodovat. Tato ochrana trvá i po smrti. Bez souhlasu zemřelého může být mrtvola pitvána jen ze zákonných důvodů; zemřel-li někdo bez vyjádření vůle v této otázce, platí, že s provedením pitvy nesouhlasí. Každý má rovněž právo závazně určit, jak má být pohřben. Právní úpravu zmíněných otázek lze nalézt nejen v občanském zákoníku (§ 111–117), ale i v dalších právních předpisech (např. v zákoně č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, či v tzv. transplantačním zákoně č. 285/2002 Sb. – viz výklad str. 299). Dlužno dodat, že ne vždy je vztah mezi nimi zcela jednoznačný (např. u pravidel pro pitvu).

III. Ochrana podoby, soukromí, důstojnosti a cti člověka

Platí zásada, že zachytit podobu člověka jakýmkoli způsobem tak, aby bylo možné určit jeho totožnost, je možné jen s jeho svolením. Totéž platí pro případné šíření podoby. Bez svolení člověka nelze zasahovat do jeho soukromí ani jiným způsobem. Písemnosti osobní povahy, podobizny, obrazové snímky, jakož i obrazové nebo zvukové záznamy o soukromém životě člověka mohou být pořízeny, použity a případně šířeny jen s jeho souhlasem. Svolující osobě musí být v okamžiku, kdy souhlas dává, zřejmé, k čemu má být chráněných projevů její osobnosti použito. Svůj souhlas může projevit i konkludentně, v pochybnostech však je třeba se spíše přiklonit k tomu, že souhlas dán nebyl, resp. nesporně udělený souhlas vykládat restriktivně, tedy

šetřit podstatu a smysl základního práva této osoby. Udělený souhlas lze také kdykoliv odvolat (má-li takové odvolání ovšem ještě praktický význam).

K řečenému nutno doplnit, že chráněna je *soukromá sféra* každého člověka. To znamená, že vystupuje-li někdo veřejně v záležitosti veřejného zájmu (např. kandidát na starostu na předvolebním shromáždění), nemůže se bránit tomu, aby byl pořízen a rozšiřován záznam jeho vystoupení. Totéž ovšem platí pro ostatní diskutující.

Právo však zná situace, kdy lze ochranu soukromí prolomit. Především je to v případech, kdy jde o ochranu soukromých práv či právem chráněných zájmů jiných osob (tedy o jakousi svépomoc). Netřeba zastírat, že v těchto případech bude mnohdy obtížné konflikt dvou práv stejné síly objektivně vyřešit. Další výjimky tradičně představují tzv. **zákonné licence**.

První licenci je **licence pro účely úřední**. Podmínkou je, aby se použití materiálů osobnostního charakteru pro účely úřední opíralo o zákon a aby bylo přiměřeně sledovanému účelu. Pokud je tedy např. záznam z kamerového systému používán pro trestní řízení, nesmí být použit (vlastně zneužit) k účelům jiným. Proto i ponechání záznamu či fotografie v policejním či podobném archivu poté, co důvody archivace pominuly, je porušením práv osoby, která je na nich zachycena. Totéž se týká záznamu legálně prováděného odposlechu.

Druhou licenci představuje **licence pro účely vědecké a umělecké**. Tuto licenci lze použít pouze u již existujících podobizen snímků či záznamů – nepokrývá tedy zhotovení a použití nových, aniž by s tím dotyčná osoba souhlasila. Také u této licence je nezbytné trvat na přiměřenosti použití ke stanovenému účelu (a k žádnému jinému).

Třetí, v praxi jednoznačně nejspornější a nejdiskutovanější, je **zpravodajská (reportážní) licence**. Může jít o zpravodajství tiskové, filmové, rozhlasové, televizní, resp. i šířené jinými médii (např. po internetu). Nejde však jen o zachycení nějaké skutečnosti, kde se, většinou bez svého souhlasu, určitá osoba objeví. Předmětem zpravodajství někdy bývá i vynášení kritických soudů a hodnocení (ač to do zpravodajství nepatří). Jistě, že informování veřejnosti je hlavní funkcí a smyslem existence sdělovacích prostředků a hraje v demokratické společnosti nezastupitelnou roli. Určit ovšem hranici mezi informováním o věcech veřejného zájmu a „informováním“ o senzácích a pikantnostech všeho druhu není vždy jednoduché. Také na míru kritiky a kritického tónu lze mít názory různé. Skutečností proto je, že v praxi soudů všech států i Evropského soudu pro lidská práva jsou tyto otázky projednávány velmi často.

Novinářská svoboda se taktéž vztahuje na možnost uchýlit se k určitému stupni nadsázky či provokace.

(Z rozsudku ESLP ve věci Prager a Oberschlick proti Rakousku, 1995)

I když tisk nesmí překročit pevně vymezené hranice, zejména ochranu cti třetích osob, přísluší mu nicméně sdělovat informace a myšlenky veřejného zájmu. K jeho funkci rozšiřování informací se pojí i právo veřejnosti je obdržet. Kdyby tomu bylo jinak, nemohl by tisk hrát svou důležitou roli „hlídače – hlídacího psa“.

(Z rozsudku ESLP věci Observer proti Spojenému království Velké Británie a Severního Irsku, 1991)

Nabízí se ovšem paralela – ani hlídací pes by neměl opouštět střežený objekt a vrhat se na každého kolemjdoucího jen proto, že by snad mohl mít nepoctivé úmysly. Mělo by být také novinářské etice vlastní, že i ostrá kritika může a má být činěna bez použití nepřiměřených a urážlivých výroků.

„...Jsou-li v kritice k charakterizaci určitých jevů a osob (jejich jednání a vlastností) použity výrazy, jejichž míra expresivity je ve značném nepoměru k cíli kritiky... a z nichž vyplývá úmysl kritizovanou osobu urazit, jde o kritiku nepřiměřenou, která je způsobilá zasáhnout do práva na ochranu osobnosti fyzické osoby ...“

(Z odůvodnění rozsudku Krajského soudu v Ostravě 23C 96/95)

Z výše uvedených fragmentů judikatury je zřejmé (a bylo to již zmíněno v souvislosti s výkladem o základních právech a svobodách), že v praxi dosti často dochází ke kolizi práv na ochranu osobnosti s ústavními právy na svobodu projevu a na informace. Základním problémem je určení hranice, za kterou nelze ani ve zpravodajské a jiné informační činnosti jít. Připomeňme si, že zmíněné výjimky do jisté míry omezují základní lidské právo, a je proto třeba při jejich používání a výkladu ctít zásadu vyjádřenou v čl. 4 odst. 4 Listiny – tedy šetřit podstatu a smysl tohoto práva, především tedy nepřipustit jejich extenzivní výklad. Zjednodušeně řečeno – zájem na informování musí být skutečně veřejný a musí zřetelně „přebíjet“ právo každého člověka na soukromí, čest, důstojnost a dobré jméno.

Samostatný problém představuje informování o soukromí osob veřejně známých, zejména politiků. Obecně je sice uznáváno, že vstoupí-li někdo do politického života, dává tím mlčky souhlas k tomu, aby do jeho soukromí bylo nahlíženo ve větším rozsahu než u lidí „obyčejných“, ani u těchto osob však nemůže jít o zásahy bez ohraničení. V případě sporů bude vždy nutné

individuálně zvážit, zda informace ze soukromí takové osoby má či nemá nějaký vztah k zastávané veřejné funkci, tj. vypovídá-li něco o schopnosti této osoby funkci řádně zastávat. Proto sdělování důvěrných informací či pořizování snímků ze soukromí osob, které již z politického života definitivně odešly, zpravidla vždy založí porušení jejich osobnostních práv, neboť žádný veřejný zájem na kontrole jejich soukromí již existovat nemůže.

Zcela jednotné názory nejsou ani na to, jaké údaje jsou či nejsou způsobilé dotknout se cti a pověsti člověka. O tom, že porušení práv založí zveřejnění informace nepravdivé, panuje shoda. Jak se však postavit ke zveřejnění údajů, které jsou sice pravdivé, zcela evidentně jsou však způsobilé významně poškodit osobu, o které vypovídají? Opět bude věcí individuálního posouzení, zda sdělení difamující informace sledovalo nějaký legitimní cíl, např. veřejný zájem, či zda převažoval pouhý zájem dotyčného poškodit a zostudit

Dříve než si povíme o nárocích, které má osoba, do jejichž osobnostních práv bylo zasazeno, je třeba zmínit se stručně o problému, který s těmito otázkami souvisí a který bývá častým předmětem vzrušených debat – o problému monitorování pohybu lidí kamerovými systémy v obchodech, bankách, veřejných budovách, ale také na ulicích a jiných veřejných prostranstvích ve městech. Svobodomyšlnému člověku se tato opatření musí nutně přičít již pro samou jejich podstatu. Je to však, bohužel, doprovodný jev smutné reality moderní doby – nadměrné kriminality, terorismu a jevů s tím spojených (nedůvěry, podezřavosti a opatrnosti, hraničící mnohdy až se stihomamem). Pokud jde o obchody a podobná zařízení, kloní se praxe i teorie k názoru, že jde-li o skutečnost známou, dává zákazník vlastně svým vstupem konkludentně souhlas s tím, že je snímán, resp. je pořizován jeho snímek. Tyto prostředky však nesmějí být nadužívány, tedy sloužit např. odposlechu hovorů návštěvníků restaurace, monitorovat hotelové pokoje apod. U veřejných prostranství či veřejných budov je důvod monitorování zřejmý – jde o ochranu bezpečnosti návštěvníků města či obce, což je cíl jistě legitimní a i prostředky se zdají být přiměřené – nesmí ovšem být použity či zneužity pro účely jiné. Ti, kdo se zde pohybují, by však měli být o existenci kamerového systému informováni. Také uchování snímků či záznamů je možné jen po dobu, po kterou je to pro daný cíl nezbytné.

V případě porušení výše zmíněných pravidel má každý dotčený člověk především právo domáhat se toho, aby byly odstraněny následky takového zásahu a aby mu bylo dáno **přiměřené zadostiučinění**. To může spočívat v omluvě, uvedení věci na pravou míru apod. Pokud by se takové zadostiučinění nejevilo jako dostatečné a odpovídající povaze a intenzitě zásahu, lze se domáhat i náhrady **nemajetkové újmy** v penězích (viz dále – závazky z deliktů).

Po smrti člověka, do jehož práv bylo zasaženo, mohou uvedená práva uplatnit osoby jemu blízké. Byla-li takovým zásahem způsobena skutečná škoda, postupuje se podle obecných ustanovení o odpovědnosti za škodu (viz další výklad).

Občanský zákoník chrání také (kromě názvu) **dobrou pověst právnické osoby**. Uveřejní-li však např. někdo o konkrétní firmě pravdivé informace o jejich obchodních (mnohdy velmi svérázných) praktikách, těžko se může dopustit protiprávního jednání, neboť nelze poškodit něco, co neexistuje.

Pokud právnická osoba neplní své závazky řádně a včas, popřípadě pouze výjimečně dostojí svým povinnostem včas, nelze dospět k závěru, že jde o právnickou osobu, která by požívala dobré pověsti. Informaci o takovémto jejím chování v obchodních vztazích nelze proto považovat za neoprávněnou.
(Z rozsudku Nejvyššího soudu 29 Cdo 630/99)

Na závěr této kapitoly dodejme, že ochrana osobnostních práv se nevyčerpává pouze zmíněnými ustanoveními občanského zákoníku. Tato práva chrání i řada dalších zákonů, které sice systematicky nespádají do občanského práva, rovněž však obsahují ustanovení chránící soukromí, důstojnost, čest, dobrou pověst a dobré jméno. Především se jedná o zákon č. 46/2000 Sb., o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku (**tiskový zákon**). Ten dává osobě, o které bylo uveřejněno v tisku sdělení obsahující skutkové tvrzení, které se dotýká její cti, důstojnosti nebo soukromí (případně jména nebo dobré pověsti právnické osoby), právo požadovat po vydavateli, aby uveřejnil její **odpověď**. V případě, že tisk informoval o trestním nebo přestupkovém řízení, které ještě nebylo pravomocně ukončeno, a to způsobem, ze kterého šlo zjistit, o koho se jedná, má takto dotčená osoba právo požadovat, aby bylo informováno také o tom, jak bylo ve věci rozhodnuto pravomocně (právo na tzv. **dodatečné sdělení**). V obou případech je třeba žádost podat do třiceti dnů od uveřejnění, resp. od právní moci rozhodnutí. Vydavatel je povinen žádosti vyhovět a odpověď či sdělení publikovat do osmi dnů ve formě a v rozsahu odpovídajícím původní informaci (tedy např. na stejném místě listu a ve stejné úpravě). Nestane-li se tak, musí poškozený podat do patnácti dnů od uplynutí této lhůty návrh u soudu. Zákon však stanoví určité případy, kdy vydavatel není povinen odpověď či sdělení uveřejnit (např. tehdy, jestliže šlo o publikování sdělení třetí osoby, které tak bylo v tiskovině také prezentováno – vydavatel však není povinen sdělit zdroj takové informace). V případě smrti poškozeného mohou návrh podat stejné příbuzné osoby jako podle občanského zákoníku (s výjimkou partnera,

neboť na změnu tiskového zákona zřejmě autoři a zastánci tzv. registrovaného partnerství pozapomněli).

Obdobně jako v tiskovém zákoně je právo na odpověď a dodatečné sdělení upraveno také v zákoně č. 231/2001 Sb., o provozování **rozhlasového a televizního vysílání**.

Také zákon č. 101/2000 Sb., **o ochraně osobních údajů**, dává možnost, aby osoba, která se cítí být ve svých právech dotčena porušením povinností uvedených v tomto zákoně, podala u Úřadu na ochranu osobních údajů návrh na zjednání nápravy. V případě, že došlo k porušení práva na lidskou důstojnost, osobní čest, resp. ochranu dobré pověsti či dobrého jména, lze žádat i peněžitou náhradu.

Určitá konkrétní ustanovení chránící osobnost najdeme také v zákoníku práce (zákaz diskriminačního jednání, ochrana proti neobjektivnímu pracovnímu posudku apod. – viz str. 251).

Ochrana osobnosti se promítá také do celé řady ustanovení trestního zákona. Nejde jen o ustanovení chránící tělesnou integritu, ale i o taková jednání, jako je pomluva, křivé obvinění apod. (viz dále kap. o trestním právu).

B. Věcná práva

Věcná práva jsou jakýmsi protipólem závazkových práv, o kterých bude pojednáno v následující kapitole. Pro věcná práva je charakteristické, že působí vůči všem (*erga omnes*) – jsou tedy tzv. **právy absolutními**. Jejich předmětem mohou být **věci hmotné** (mající povahu samostatného předmětu, případně ovladatelné přírodní síly) nebo (pokud to jejich povaha připouští) **věci nehmotné** (zejména práva, ale i jiné majetkové hodnoty).

Občanský zákoník obecně definuje v § 418 věc (v právním smyslu) jako vše, co je rozdílné od osoby a slouží potřebě lidí; věc určená k obecnému užívání pak je označována v § 490 jako veřejný statek.

Pro praxi je nejdůležitější dělení věcí na **nemovitě** a **movitě**. V tomto směru trpí naše právní myšlení jistým historickým neduhem. Za nemovitost považujeme spíše stavbu nežli pozemek (přestože dům může spadnout nebo být zbořen, ale pozemek zůstává). Občanský zákoník však přichází s modelem zcela odlišným (v jiných zemích ovšem obvyklým) a za **nemovitě věci** považuje především pozemky. Domy a další stavby nejsou zvláštními nemovitými věcmi. Zákoník dále považuje za nemovitě věci (§ 498) podzemní stavby se

samostatným účelovým určením (např. tedy pražské metro), jakož i věcná práva k nim (pokud působí vůči všem – např. věcné břemeno nebo právo stavby) a práva, která za nemovitě prohlásí zákon (např. ložiska tzv. vyhrazených nerostů podle horního zákona, která nejsou součástí pozemků).

Věškeré další věci, ať je jejich podstata hmotná nebo nehmotná, jsou **věci movité**. Dogmatické úvaze, že je-li vše hmotné věci, pak je také věci *zvíře* či dokonce *lidské tělo* nebo jeho část, brání související negativní ustanovení zákoníku. Výslovně se stanoví, že lidské tělo ani jeho části, třebaže byly od těla odděleny, věcí nejsou (§ 493), jakož i to, že věci není ani živé zvíře, a proto se na ně ustanovení o věcech použijí obdobně jen v rozsahu, který neodporuje jeho povaze smysly nadaného živého tvora (§ 494). Zvláštními movitými věcmi jsou *cenné papíry*.

Věcná práva se dělí na dvě podskupiny – **právo vlastnické** (k němuž se zpravidla řadí i **držba**) a **práva k cizí věci**. Patří sem i **právo dědické**.

I. Vlastnické právo

Vlastnické právo je považováno za základní věcné právo, které je nezbytnou podmínkou existence a fungování svobodného trhu a tržního hospodářství. Jeho ústavní základ představuje čl. 11 Listiny, jehož obsah jsme si již vysvětlili v předchozí části III (kap. 8.).

Připomeňme si to nejpodstatnější – každý má právo vlastnit majetek a všichni vlastníci jsou si rovni.

Vlastnické právo je od pradávna chápáno jako **soubor dílčích práv**. Práva věc **držet** (*ius possidendi*), práva věc **užívat a brát z ní plody** (*ius utendi et fruendi*) a zejména práva s věcí **disponovat** (*ius disponendi*), tedy ji prodat, darovat apod. Jinak řečeno – vlastník má právo se svým vlastnictvím libovolně nakládat.

Nutno ovšem dodat, že nemůže jít o naprostou libovůli, neboť z ústavní zásady, že **vlastnictví zavazuje**, vyplývá, že vlastník může být podroben určitým omezením ze zákona a že je také omezen právy jiných osob, které nesmí výkonem svých práv rušit. Tato omezení jsou vyjádřena zejména v čl. 11 odst. 3 Listiny (výkon vlastnického práva nesmí poškozovat lidské zdraví, přírodu a životní prostředí nad míru stanovenou zákonem). Z toho vychází i úprava nového občanského zákoníku.

Vlastník má právo se svým vlastnictvím v mezích právního řádu libovolně nakládat a jiné osoby z toho vyloučit. Vlastníku se zakazuje nad míru

přiměřenou poměrům závažně rušit práva jiných osob, jakož i vykonávat takové činy, jejichž hlavním účelem je jiné osoby obtěžovat nebo poškodit.
(§ 1013 obč. zák.)

Významná limitující ustanovení pro každého vlastníka představují též ustanovení § 1013–1023 obč. zák. Vlastník se zejména musí zdržet všeho, čím by nad míru přiměřenou místním poměrům obtěžoval jiného nebo ohrožoval výkon jeho práv (ať již hlukem, prachem, kouřem, pachy, odpady, vibracemi, ohrožením sousedovy stavby apod.).

Možnost významného omezení vlastnického práva obsahuje také § 128 obč. zák., který ukládá vlastníkovi strpět užití svých věcí ve stavu nouze nebo v naléhavém obecném zájmu, nelze-li účelu dosáhnout jinak, a to na nezbytnou dobu a za náhradu. V tomto směru však existují také speciální právní úpravy (např. v zákoně č. 133/1985 Sb. o požární ochraně, a v řadě dalších právních předpisů).

K omezení vlastnického práva (případně i k jeho zániku vyvlastněním) může dojít také na základě úředního rozhodnutí. Může se tak stát jen ve veřejném zájmu, nelze-li účelu dosáhnout jinak a za náhradu. Vyvlastnění a jiná omezení vlastnického práva úředním rozhodnutím upravuje zákon č. 184/2006 Sb., o vyvlastnění, který již byl zmíněn v souvislosti s výkladem k čl. 11 Listiny.

Charakteristickým rysem vlastnického práva je jeho trvalost, to znamená, že nezaniká neuvážením věci ani nevykonáváním dalších práv, která k ní vlastník má, ale pouze tehdy, nastane-li právní skutečnost, se kterou je spojen zánik vlastnictví.

Dokonce i v případě, že by vlastník pozbyl všech svých práv k věci, ale vlastnictví nezaniklo, zůstává vlastníkem (v takovém případě hovoří právní teorie o tzv. holém vlastnictví – *nuda proprietas*).

K nabytí vlastnického práva může dojít několika způsoby.

Především může být vlastnictví nabyto na základě **smlouvy o převodu vlastnictví** (kupní smlouvy, smlouvy darovací a dalších). Převádí-li se věc movitá, nabývá se vlastnické právo odevzdáním a převzetím věci. K tomu může dojít buď „z ruky do ruky“ nebo na dálku (distančně – např. zasláním zboží na dobírku). Může však také být sjednána tzv. výhrada vlastnictví a v takovém případě přejde na kupujícího vlastnictví věci nikoli jejím převzetím, ale teprve tehdy, až zaplatí. Totéž platí např. při prodeji v samoobsluze.

Jinak je tomu v případě převodu vlastnictví k nemovitosti. Převádí-li se vlastnictví k pozemku nebo ke stavbě, která musí být evidována v katastru